

Τό παρόν ἔργο πνευματικῆς ιδιοκτησίας προστατεύεται ἀπό τίς διατάξεις τῆς ἑλληνικῆς νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 ὅπως ἔχει τροποποιηθεῖ καί ἰσχύει σήμερα) καί ἀπό τίς διεθνεῖς συμβάσεις περί πνευματικῆς ιδιοκτησίας. Ἀπαγορεύεται ἀπολύτως, χωρίς γραπτὴ ἄδεια τοῦ ἐκδότη, ἢ κατὰ ὅποιονδήποτε τρόπο ἢ ὅποιοδήποτε μέσο (ἠλεκτρονικό, μηχανικό ἢ ἄλλο) ἀντιγραφή, φωτοανατύπωση, καί ἐν γένει ἀναπαραγωγή, ἐκμίσθωση ἢ δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, ἀναμετάδοση στό κοινό, σέ ὅποιαδήποτε μορφή καί ἢ ἐν γένει ἐκμετάλλευση τοῦ συνόλου ἢ μέρους τοῦ ἔργου.

Μπάμπης Αναστόπουλος

Η ΔΙΚΗ ΜΟΥ ΑΡΚΑΔΙΑ

αφήγημα

Δημιουργία εξωφύλλου: Βασίλης Ιωάννου

Διορθώσεις: Γιώργος Ιωάννου

Επιμέλεια ἔκδοσης: Πλάτων Μαλλιάρικας

© 2016 Μπάμπης Αναστόπουλος

e-mail: ch.anastop@gmail.com

&

© 2016 CaptainBook.gr

Σόλωνος 99, 10678 Αθήνα

τηλ: 2103846805 - fax: 2103848269

www.captainbook.gr

e-mail: info@captainbook.gr

ISBN 978-618-5058-44-9

CaptainBook.gr

Του ιδίου:

Οδεβεβού, Εκδόσεις CaptainBook.gr, 2013

Αφιερωμένο σ' εκείνους που με διαμόρφωσαν Αρκαδικά.

*Στη γυναίκα μου, στα παιδιά μου
και στα παιδιά των παιδιών μου
παρόντα και μέλλοντα*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΕΠΑΙΔΕΥΟΝΤΟ	14	ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ	131
ΑΠΟ ΤΟΤΕ ΛΟΙΠΟΝ...	34	ΦΙΛΟΠΟΙΜΗΝ	132
ΣΤΡΩΣΕ ΤΟΥΣ ΤΑΒΛΑ ΝΑ ΓΕΥΤΟΥΝ	45	«ΤΟ ΔΑΙΜΟΝΙΟΝ ΤΗΣ ΦΥΛΗΣ»	135
ΑΡΚΑΔΙΚΕΣ ΑΠΟΣΚΕΥΕΣ	48	ΦΙΛΟΠΟΙΜΗΝ ΠΑΝΑΠΕΙ ΑΡΚΑΔΙΚΗ ΨΥΧΗ ΚΑΘΑΡΙΑ	138
ΑΡΚΑΔΕΣ ΟΙ ΑΔΕΛΦΟΘΕΟΙ	53	ΓΝΩΡΙΖΟΜΑΣΤΕ;	143
ΡΩΜΑΙΟΙ ΑΔΕΡΦΙΑ ΜΑΣ	57	ΓΚΟΥΑΝΤΑΝΑΜΟ	146
ΨΩΜΑΤΑ ΛΕΝΕ ΟΙ ΚΡΗΤΙΚΟΙ	60	ΡΩΜΟΣ ΚΑΙ ΡΩΜΥΛΟΣ	149
Μ' ΑΥΤΑ ΚΑΤΑΦΕΡΝΟΥΜΕ ΚΑΙ ΖΟΥΜΕ	63	Η ΜΕΤΡΙΟΦΡΟΣΥΝΗ ΕΙΝΑΙ ΜΕΤΡΙΑ ΑΡΕΤΗ...	150
ΛΑΧΙΔΙΑ ΠΑΤΡΟΓΟΝΙΚΑ	69	ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΗ	155
ΓΡΑΦΕΙΟ ΤΑΞΙΔΙΩΝ Ο ΑΡΚΑΣ	70	Η ΔΥΣΗ ΣΤΗΝ ΑΡΚΑΔΙΑ ΑΝΕΤΕΙΛΕ	157
ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	72	ΑΙΤΙΕΣ ΤΗΣ ΝΟΣΤΑΛΓΙΑΣ	160
ΜΑΘΑΝΕ ΠΩΣ ΕΤΣΙ, ΚΑΙ ΠΛΑΚΩΣΑΝΕ ΚΑΙ ΟΙ ΔΩΡΙΕΙΣ...	74	ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΧΡΙΣΤΙΝΑ Η ΑΡΚΑΔΟΠΛΗΚΤΗ ΣΟΥΗΔΕΖΑ	161
ΝΑ ΚΙ ΑΝ ΕΙΣΑΙ, ΝΑ ΚΙ ΑΝ ΔΕΝ ΕΙΣΑΙ ΒΑΣΙΛΙΑΣ	82	ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΡΚΑΔΙΑ	163
ΣΤΟ ΛΥΚΑΙΟΝ ΤΟΝ ΚΟΥΡΕΥΑΝΕ, ΠΟΥΘΕ ΠΑΝ ΤΑ ΠΡΟΒΑΤΑ...	84	ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΣΙΛΛΕΡ, ΓΚΑΙΤΕ Κ.ΛΠ.	165
ΑΝΩΤΕΡΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΕΙΔΟΣ	86	ΕΜΕΙΣ ΤΙ ΝΙΩΘΟΥΜΕ;	170
ΙΝΤΑ ΚΑΝΕΙΣ ΒΡΕΪΤΣΗΘΕΙΑΣ ΣΟΥ; ΤΣ' ΕΙΝ' ΤΑ ΠΟΔΙΑ ΤΣΗ ΣΤ' ΑΥΤΙΑ ΣΟΥ;	88	ΜΑΣΤΟΡΙΑ	173
ΕΔΩ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΧΑΓΗ	91	ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΒΥΘΟΣ	180
ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΤΟΥΤΑ Σ' ΑΛΛΟΝ ΤΟΠΟ;	93	Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ	186
ΔΕΝ ΤΑΙΡΙΑΖΟΥΜΕ, ΔΕ ΣΥΜΠΕΘΕΡΙΑΖΟΥΜΕ	94	ΣΑΝ ΤΟΥ ΛΑΓΟΥ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ	214
ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ	101	ΔΕΙΓΜΑ ΑΡΚΑΔΙΚΗΣ ΓΡΑΦΗΣ ΠΑΝΤΟΥ	218
ΔΟΥΛΟΙ, ΑΔΕΡΦΙΑ ΜΑΣ	106	ΛΑΓΚΑΔΙΑΝΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ	227
«ΑΥΤΟΘΡΟΟΣ ΣΥΝΕΠΕΙΑ» ΤΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΑΞΙΔΙΩΝ	108	ΠΕΤΡΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ	233
ΕΝ ΑΥΛΙΔΙ	112	ΕΥΘΙΕΙΕΣ ΜΑΣΤΟΡΩΝ	244
ΑΥΤΑ ΠΟΥ ΛΕΕΙ Ο ΟΜΗΡΟΣ...	114	ΜΑΣΤΟΡΟΙ ΟΧΙ «ΜΑΣΤΟΡΟΙ»	246
ΜΑΝΟΥΛΑ ΑΡΚΑΔΙΑ	117	ΜΑΣΤΟΡΩΝ «ΠΑΘΗ»	250
ΜΑΝΟΥΛΑ ΕΛΛΑΣ, ΤΑ ΒΑΣΑΝΑΚΙΑ ΣΟΥ	119	ΤΗΣ ΜΑΣΤΟΡΙΣΣΑΣ ΤΟ ΠΑΘΟΣ	252
ΟΡΓΑΝΩΘΕΙΤΕ, ΠΑΙΔΙΑ	123	ΤΑ ΠΑΘΗ ΤΟΥ ΨΥΧΟΓΙΟΥ	254
ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ	128	ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ - ΤΑ ΝΕΟΤΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ	260
ΕΛΛΗΝΟΚΑΥΓΑΔΕΣ	130	ΣΤΑ ΣΚΟΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΣΚΛΑΒΙΑΣ	260
		ΑΡΜΑΤΟΛΟΙ ΚΙ ΑΡΜΑΤΟΛΙΚΙΑ	266
		ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΖΑΧΑΡΙΑ	303

ΟΙ ΝΙΛΕΣ ΤΩΝ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΑΙΩΝ	314
ΣΤΟ ΚΟΥΠΙ ΚΑΙ ΣΤΟ ΤΙΜΟΝΙ	344
ΜΙΛΗΣΕ ΚΑΝΕΙΣ ΓΙΑ ΕΣΧΑΤΗ ΠΡΟΔΟΣΙΑ;	368
ΑΡΚΑΔΙΑ ΚΑΙ ΑΡΒΑΝΙΤΕΣ	375
ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΑΕΤΟΡΡΑΧΗΣ ΓΟΡΤΥΝΙΑΣ	378
ΙΩΑΝΝΗΣ ΗΛ. ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ	390
ΜΙΛΑΝΕ ΤΑ ΧΑΡΤΙΑ...	391
ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΟΥ ΤΑ ΧΑΒΑΝΤΙΣΙΑ	397
ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΝΤΑΣ	399
ΠΕΡΙ ΓΛΩΣΣΑΣ ΑΠΕΙΚΑΣΜΑΤΑ	409
Ο ΠΗΛΑΛΟΓΙΑΝΝΟΣ	409
ΛΕΞΙΚΟ	455

...Θυμοῦμαι: Κάποιας λίμνης σου φανταχτερῆς μία μέρα
 θωριά, σὰ νὰ μὲ φτέρωσε σ' ἄλλου πλανήτη ἀέρα,
 καὶ τ' Ἄσπροπόταμου ἄκουσα κι ἀπὸ μακριὰ τὸ ρέμα
 νὰ μοῦ βουίζη, ὄρμη ἐνὸς πλάστη κόσμου.
 Δειλὸς, ὀκνός, μὰ ὀρθώνονταν μὲ ξαναμμένο τὸ αἷμα
 τὰ νιάτα ἐμπρός μου.

Τῆς Μούσας ὑποτακτικὸς, δικούς μου ἀνοίγω δρόμους
 καὶ δένω τὶς ἀγάπες μου στῆς ἀρμονίας τοὺς νόμους.

–Πρόκοβε, γῆ, πληθαίνοντας τὸ γνώριμο βοτάνι,
 τὴν ὥρα, ἡδονικὰ σὰν τὸ ροφοῦμε,
 μὲς στοὺς ἀχνούς του γαλανοὺς πιὸ γαληνὴ μᾶς κάνει
 νὰ τὴ χαροῦμε.

Πρόκοβε, χώρα εὐλογητῆ, καθάρια, καρποφόρα.
 Μέρες καὶ Μοῖρες τάχα ποιές μᾶς καρτεροῦνε, χώρα;
 Καὶ ὁ καταλύτης πόλεμος κι ἡ πλουτοδότρα εἰρήνη
 θυσίας βωμοί, πάντα νὰ ζῆ ἡ Πατρίδα.
 Γιὰ ὅσα περνοῦν ἢ μέλλονται βοηθὸς Θεὸς ἄς δίνη
 θύμηση, ἐλπίδα.

Κ. Παλαμάς («Το Βραχώρι», Αθήνα 1926)

*«Παλιέ μου φίλε, συλλογίσου, σιγά σιγά θα συ-
νηθίσεις, η νοσταλγία σου έχει πλάσει μια χώρα
ανύπαρκτη με νόμους έξω απ' τη γης κι απ'
τους ανθρώπους...»*

Μας τρουπήσανε κάτι ξένοι, κάτι αιώνες τώρα, με κείνο
το ακατανόητο και μυστικοπαθές ET IN ARCADIA EGO
τους, που το ζωγραφίζουνε, το λένε και το ξαναλένε, το
γράφουν και το ξαναγράφουν, χωρίς να μας εξηγούν καθα-
ρά τι θέλουν να μας ειπούνε με δαύτο.

Μιλούν αόριστα για «το αρκαδικό ιδεώδες», χωρίς να
ξεκαθαρίζουν με σιγουριά τι εννοεί ο καθένας τους μ'
εφτούνο φτου το EGO τους.

Ο Βιργίλιος, ο Ρωμαίος ποιητής, μιλάει για Αρκαδία,
αφού προηγουμένως έχει νηστέψει σαράντα μέρες! Τέτοια
ευλάβεια! Από κείνα τα χρόνια.

Κολλημένος σε έναν κόσμο που είτε υπήρξε και δεν
υπάρχει πια, είτε τον δημιούργησε η φαντασία του, νοσταλ-
γεί τους απλοϊκούς και ισορροπημένους ποιμένες της πα-
τρίδας μου, που συναγωνίζονται τον Πάνα στη δεξιοτεχνία
της μουσικής. Τον είχε πείσει ο Πολύβιος, το πατριωτάκι
μας, που έγραψε με σιγουριά ότι η μουσική και το τραγούδι

βόηθαγε τους ενάρητους Αρκάδες να ζουν γαλήνια και ισορροπημένα, κάτω από τις σκληρές συνθήκες που γένναγε η φύση του τόπου τους.

Από κουνούσβελα ακόμα, μαθαίνανε να τραγουδάνε και να χορεύουνε, να παίζουν ένα τουλάχιστον μουσικό όργανο, να συνθέτουν τραγούδια και ύμνους και, το κυριότερο, με τη μουσική, τους παιάνες και τους ύμνους να διατηρούν και να διαδίδουν την πανάρχαια παράδοσή τους.

ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΕΠΑΙΔΕΥΟΝΤΟ

«Μουσικής επαιδευόντο» αυτοί που τρώγανε βελάνια από τα δέντρα και έτσι κρατηθήκανε μακριά από την αποκτηνωση και τη βαρβαρότητα. Εκεί και τότε, που ακόμα ο άνθρωπος έτρωγε ανίδρωτη τροφή, ευτυχισμένος και μονιασμένος. Αργότερα, με μουσική μαθαίνανε τους νόμους και τις παροιμίες.

ΕΚΕΙ η μάνα μου, με δεκαπεντασύλλαβο μας έλεγε τις συνταγές της μαγειρικής, τα διδακτικά αινίγματα, τις παροιμίες και την ερμηνεία των καιρικών φαινομένων: «Τ' αλάτι λύνει λάχανα και δένει τα φασόλια». Ή: «Να λείφουν τα πιπέρια μου, να ιδώ τα μαγειριά σου», «Κρασί, σε πίνω για καλό, κι εσύ με πας στον τοίχο», «Με γέρο γάτο κάθουσαι; Ποντίκια μη φοβάσαι».

Ή το ανέφικτο: «Εσύ που ξέρεις γράμματα, κι έχεις γερό κεφάλι, δέκα οκάδες σίδερο, πόσες βελόνες βγάνει;» Κι αν είσαι έξυπνος απάνταγες, έμμετρα πάλι: «Να 'ταν ο ουρανός χαρτί κι η θάλασσα μελάνι, τότε κι εγώ θα σου 'λεγα πόσες βελόνες βγάνει». Ή: «Το Μάρτη ξύλα φύλαγε, μην

κάψεις τα παλούκια», ή «Τσίτζιρας ελάλησε, καλοκαίρι μύρισε». Ή: «Γενάρη μήνα κλάδευε, φεγγάρι μην κοιτάζεις», «Σ' όσους μήνες έχουν ρο, στο κρασί όχι νερό» ή «Χαρά στα Φώτα τα στεγνά και τη Λαμπρή βρεγμένη» κ.λπ. κ.λπ.

Χιλιάδες χρόνοι δούλεψαν, για να κουβαλάει ο λαός τέτοιες κουμπάνιες, εφόδια παναπεί του μυαλού και της ψυχής, εργαλεία που κάνανε τον αβιώτο βίο, συνετότερο και μαλακότερο. Μέσα απ' το μνήμα τους μας γνέφουν χαμογελώντας ευχαριστημένοι οι προγόνι μας, που κουβαλάμε, έστω και ανυποψίαστοι, έστω και κουτσά στραβά, κάτι λίγα ψίχαλα από την κληρονομιά τους αυτή.

Ο πρώτος δάσκαλος στη μουσική, ο Πάνας ήτανε. Τυχαία κι αυτός, από ατύχημα. Όταν κυνήγαγε τη Νύμφη Σύριγγα, ο αλήτης, κακό χρόνο να 'χει. Στρίμωξε την ορφανή στη Βάναινα, στα μέρη τα δικά μου, στον Λάδωνα κοντά, κι αρπακολλήθηκε από δαύτη, στσιαγμένη εκείνη ζήτησε από τον ποταμό να τη γλιτώσει. Την καταπίνει ο Λάδωνας, την κρύβει από τον Πάνα, που το ξερό του τέντωσε την τσιούπα μας να πιάσει. Μα, μ' ένα καλάμι έμεινε ο κερατάς στο χέρι (ο μόνος είναι άραγε;) και τσαντισμένος κίνησε να φύγει, το ποταμίσο εύρημα κρατώντας και βλαστημώντας «γαμώ το Δία μου, γαμώ την ατυχία μου».

Τότε η καλαμιά άρχισε ήχο να φτιάχνει ολόγλυκο, απ' τ' αγεριού τη βιάση. Τσαλαβουτώντας στα ποταμίσια τα νερά, ευχάριστα ξαφνιασμένος απ' το καλάμι και τον άνεμο, κι άλλες καλαμιές τραβολογούσε και τις κοίταζε περίεργος. Τις δένει δέσμη με κερί, αφού τις τρύπησε, κι αρχίζει να φυσάει με το στόμα του, ήχο γλυκό ν' ακούσει. Τρελάθηκε ο ανήθικος και μουρνταράκος Παν,

Αρχίζει τη μαμουρίτσα στα μανταρώματα... με το καινούριο άθλημα, που τον έκανε πιο κυριλέ, πιο σοβαρό και

μετρημένο στις γυναίκες. Μουσικός ο κύριος. Το Μέγαρο του λείπει.

Ο Κλωνάς ήταν και ποιητής και μουσικός, κι ήτανε Τεγεάτης. (Ουδεμίαν έχει σχέσιν με τα πάλαι ποτέ γνωστά Κλωνατζίδικα της Τριπόλεως.) Σύγχρονος και ισάξιος με Τέρπανδρο κι Αρχίλοχο. Εκείνος επινόησε τους αυλωδικούς νόμους, των πνευστών δηλαδή οργάνων, ενώ ο Τέρπανδρος τους κιθαρωδικούς νόμους, των εγχόρδων δηλαδή.

Με αυλό έπαιξε δική του σύνθεση άσματος ο Εγγέμβροτος ο Αρκάς, στα Πύθια το 582 π.Χ. και άρπαξε το πρώτο το βραβείο. Απ' τη χαρά του, τρίποδο ολόχαλκο στον Ηρακλή αφιερώνει. Το ίδιο, στην 8η Πυθιάδα, σόλο κιθάρα έπαιξε, το παλικάρι ο Αγέλαος απ' την Τεγέα, κι έσχισε χασέδες. Το ίδιο αργότερα, στο ίδιο μέρος, σόλο κιθάρα επίσης, ο Πυλάδας απ' τη Μεγαλόπολη, μούρη μεγάλη κι άξια στο όργανο απάνω.

Ανάγκη πρώτη είχανε τη μουσική οι Αρκάδες, γιατί ο τόπος κρύος και άγριος ήτανε, και έπρεπε τη φύση των ανθρώπων τη σκληρή, εξαιτίας της σκληρής δουλειάς, να ημερώσει η μελωδία. Έπρεπε δηλαδή να μαλακώσει η ψυχή τους κι ο χαρακτήρας τους με την καλλιέργεια της μουσικής. Από μικρά, τσιούπες και παιδιά, τραγούδαγαν και χόρευαν, του καλού καιρού, από τον πανάρχαιο του τραγοπόδαρου Πάνα τον ρυθμό, που όλοι γνώριζαν. Τραγούδια έβαζαν δικά τους, με σειρά και τάξη τραγουδώντας, άντρες γυναίκες, συναλλάσσοντας στροφές, απάντηση δίνοντας η μια μεριά στην άλλη.

Στους γάμους, στο χωράφι και στ' αλώνι, και στο τραπέζι απάνω του γλεντιού, ακόμα σήμερα, ποτέ δεν λείπει το τραγούδι. Στα πανηγύρια μάλιστα, τα τραγούδια των

γλεντζέδωνε, οι ζυγίες τα όργανα κι οι κομπανίες των μουσικών ημερώναν τις ψυχές των τραχιών ανθρώπων και παιδαγωγούσαν τα παιδιά, που μαγεμένα χάζευαν τραγουδιστές και μουσικούς και χορευτάδες. Και καταγράφαν στον «σκληρό τους δίσκο» ήχους και εικόνες ανεξίτηλες, πληγωτικές μορφές και εικόνες ανεκπλήρωτης νοσταλγίας. Μέχρι το «παραπέντε» της ζωής τους. Σαν εμένα.

Τότσιπα και σ' άλλονε άλλοτε και θα σ' το ξαναειπώ, γιατί είναι αλήθεια και μ' αρέσει: Αχ, να μπορούσα, ρε παιδί, να σου αγόραζα ένα άλογο, που να μην πάταγε τη γης, ακριβώς σαν το δικό μου, και να ξετάζαμε βήμα το βήμα, δρόμο τον δρόμο, μονοπάτι μονοπάτι, άνθρωπο τον άνθρωπο, ψυχή την ψυχή, άκρη σ' άκρη της πατρίδας που σου μιλάω. Να μετράμε μαζί, αμίλητα, σταλιά σταλιά, τις απουσίες που μας πονάνε. Τα μάτια μου τρέχοντας. Και μιλιά δεν θα 'βγαζα, όσο θα διαρκούσε το ταξίδι εκείνο. Μου φτάνει που θα 'βλεπες ό,τι είδα...

Της Ελλάδας, της πατρίδας, που σε κάθε της εφτά χιλιόμετρα, υπάρχει και διαφορετικό μουσικό ιδίωμα. Χωριό και τραγούδι. Διαφορετικοί χοροί. Διαφορετικά κουρδίσματα στα έγχορδά τους. Διαφορετικοί άνθρωποι. Αραιότερα, διαφορετικό γλωσσικό ιδίωμα. Ηχόχρωμα της ανθρωπολαλιάς διαφορετικό. Χιλιάδων χρόνων χρωματίσματα, με αποχρώσεις ανεπαίσθητες.

Στην Αρκαδία οι διαφορές το ίδιο συχνές. Όσοι δεν τραγουδάγαν και δεν χόρευαν, ήσαντε «για τα μπάζα» και κατώτεροι άνθρωποι. Σαν εμένα, τον φάλτσο και τον άταρο μπίτι. Για φτούνο ο Πολύβιος ο σεβάσμιος έγραψε για το θέμα πως:

Σχεδόν παρά μόνοις Αρκάσι,
πρώτον μιν οι παῖδες εκ νηπίων
ἀδειν ἐθίζονται κατὰ νόμους τους
ὕμνους και παιάνες, οἷς ἕκαστοι
κατὰ τα πάτρια τους επιχωρίους
ἥρωας και θεοὺς ὑμνοῦσι
(Πολυβ. Ἱστορ. Δ'20)

(Σχεδόν μονάχα στους Αρκάδες, πρώτα από νήπια τα παιδιά τα συνηθίζουν να τραγουδάν με μουσικούς κανόνες, ὕμνους και παιάνες, που ὑμνοῦν ντόπιους θεοὺς και ἥρωες).

Τυχαίο δεν είναι, που ο Μίκης ἔβαλε μέσο και τον ἐξορίσανε οι χουνταῖοι στην Ζάτουνα, στον τόπο του Δημήτρη Μητρόπουλου κοντά, ἐπίτηδες για να βελτιωθεί στην ἀρμονία, προστατευμένος ἀπὸ τον Ερμή και ἀπὸ τον Πάνα, τα πατριωτάκια μας τα τσιοπανόπουλα, τους ἀρχιμουσικούς.

Ο Φιλόστρατος, στον βίο του Απολλωνίου Τυανέως, μιλάει για μια ἀρκαδική πόλη Δάφνη στην Ἀσσυρία, ἔξω ἀπ' την Ἀντιόχεια, με ποτάμι Λάδωνα –στην Ἀσσυρία μιλάμε, Λάδωνα– και ἱερό του Δαφναίου Απολλωνα. Η Δάφνη, κόρη του Λάδωνα, μεταμορφώθηκε ἀπὸ τον Απολλωνα σε φυτό: τη δάφνη. Γι' αυτό ἔχουμε τη σημερινή Δάφνη (Στρέζοβα), στην Κυναίθωνα την Ἀρκαδία, Νομός Αχαΐας σήμερα, ἀλλὰ δίπλα στου Λάδωνα τη Λίμνη, σύνορο με Γορτυνία.

Ο Απολλώνιος λοιπὸν περίμενε να ἰδεῖ ὁμορφή ἀρκαδική πόλη, με ἀρκαδική κουλτούρα και τσιφτιά, ως συνήθως. Ἀλλὰ βλέποντας τους ἀνθρώπους ἡμιβάρβαρους και ἀμουσους, ἀφοῦ μπίτι δεν νογάγανε ἀπὸ μουσική και ἀνοστη πόλη εἶχανε, πολὺ του ἐκακοφάνη. Ἄλλα περίμενε ἀπὸ ἀρκαδική πόλη και ἄλλα συνάντησε. Γυρίζει λοιπὸν και λέει στο γερο-Λάδωνα το ποτάμι:

Ουχ' ἡ θυγάτηρ σοι
μόνη μετέβαλεν, ἀλλὰ συ το
δόξαι βάρβαρος ἐξ Ἑλληνας
Αρκάδος

(Ὅχι μονάχα ἡ τσιούπα σου σε δέντρο μεταβλήθηκε, ἀλλὰ και συ στα χούγια ἀλλάξες και ἔγινες βάρβαρος, αν και Ἑλληνας, και μάλιστα Αρκάδας).

Τα ἐφόδια του Ἀρκαδικοῦ Πολιτισμοῦ τα κουβαλάγανε στις ἀναγκαστικές ὑπερωρίες τους οι Αρκάδες σαν ἐργαλεία πολῦτιμα, για ἀνοιγμα καινούργιων δρόμων και θεμέλια στη νέα τους ἐγκατάσταση. Αυτό το ξέρανε ὅλοι οι Ἕλληνες, ἀλλὰ και οι γύρω λαοί, που πολὺ το σεβόσαντε και το καμαρώναν. Ὠφέλιμο για ὅλους ἦτανε, ο παλαιὸς να δασκαλεύει τον νεότερο λαό. Να παίρνει και να δίνει. Γι' αυτό ο Απολλώνιος τσαντίστηκε σαν εἶδε Αρκάδες, ἀνθρώπους ἀμουσους και μιξοβάρβαρους, και στο ποτάμι «τα ἔχωσε», τον Λάδωνα της Ἀσσυρίας. Του Νέου Λάδωνα, της Νέας Δάφνης. Κάτι σα Νέα Σμύρνη ἢ Νέα Ἰωνία παναπεῖ.

Εἶδες πλακίτσες που σκαρώνει ἡ ἱστορία, γριά γυναίκα, σα δε ντρέπεται; Ο κοσμάκης πέρα δώθε, καφερός και ματωμένος; Γι' αυτό λοιπὸν, σαν πήγα πριν λίγα χρόνια στη Συρία, αιστάνθηκα σαν σε δικό μου τόπο, στο Χαλέπι; Τις ὀψεις των ἀνθρώπων, πολὺ οικείες και φιλικές, σα να συνωμοτούσε ο ρομαντισμός μου με το ἀγαπητό στους ξένους ὄνομα του Ἑλληνα, που κουβαλάω. Σα να εἶχα ξαναζήσει ἐκεῖ σ' ἄλλη ζωή. Αἴσθημα ζωντανό μέχρις ἀνατριχίλας. Μεταφυσικό...

Χιλιάδες χρόνια πίσω, χῶματα ἐλληνοπατημένα, με την ἐλληνική λαλιά χιλιτραγουδισμένη ἀπ' τους λαοὺς που σμίξαμε, και την ἀποδοχή τους προς τη ράτσα μας, το

«φχαριστώ» τους για ό,τι ευεργετικό τούς μάθαμε... Με τη γη τους κατάσπαρτη και καταφορτωμένη με ελληνικά τεκμήρια γλώσσας και πολιτισμού. Μονάχα ελληνικά! Με τον μεγάλο ψαλμωδό και ποιητή Ιωάννη Δαμασκηνό, που την ελληνική γλώσσα έκανε τραγούδια του Θεού, θεόπνευστα.

Με τους τόσους συγγραφείς και ποιητές στα ελληνικά, παλαιότερους και νέους. Με τις στρατιές μαρτύρων και αγίων της Ορθόδοξης πίστης μας, να 'χουν ποτίσει με αίμα τα ίδια χώματα που πάτησαν οι δικοί μας πριν πολλούς πολλούς αιώνες πίσω.

Θέλει πολύ ο άνθρωπος για να σαλτάρει; Προσέχτε με! Εικασίες κάνω. Αλλά σε λίγο υπάρχει κίνδυνος, από το άπλωμα της φαντασίας μου, να καίω λάδια, ο καφερός....

Και τον χορό, από μικρά μαθαίνουν τα παιδιά, ρυθμό και κίνηση στην αρχή, κι αργότερα σαν τσάπωναν λιγάκι, χορούς θεσπέσιους, θεαματικούς, με μικρά βήματα κοφτά, κουνώντας χέρια και πόδια στον ρυθμό και το κορμί ταυτόχρονα λυγιώντας.

Σε γάμους, σε χαρές, σε κάθε γλεντοκόπι, το κάθε τι λεγόταν κι ακουγόταν με σύνεση και προσοχή μεγάλη, αφού όσα παιδιά βλέπανε κι ακούγαν τον χορό, μαθήματα ξεσήκωναν και κανόνες. Σοφά τα πάντα ρυθμισμένα, αφού το κάθε τι που ακούει και βλέπει, αχόρταγα το ρουφάει η παιδική ψυχή.

Εδωπά θυμάμαι να σας πω για το παιδί τον Γιώργη απ' την Ποδογορά, 1952, στις κατασκηνώσεις της Βυτίνας: Ο Γιώργης, κουνούσβελο δέκα χρονών ήταν – δεν ήτανε, τραγουδάγε καταπληκτικά και μάγευε το ακροατήριο, με άρθρωση και ρυθμό έμφυτο και σοβαρός σαν εκατό χρόνων. «Έβγα στο παρεθύρι κατά τη θάλασσα, να ιδείς την αδερφή σου πώς την αγάλιασα...» Τον αγαπάγανε

οι κοινοτάρχισσες και οι ομαδάρχισσες ούλες. Μια ημέρα, μετά το τραγούδι, στο ημιυπαίθριο εστιατόριο με τους ξύλινους πάγκους, ακούμε το παιδί να σκούζει, να κλαίει και να χυδεύεται. Ξαφνικά, στα καλά καθούμενα. Μπακαλιάρο πλακί στη λαμαρίνα στο φούρνο. Είχε πέσει λαδιά απάνου στο παλτό που φόρηγε –Αλωνάρη μήνα παλτό στη Βυτίνα– και ήτανε λέει τ' αδερφού του και πώς θα πήγαινε στο Γυμνάσιο τον Σεπτέμβρη... Συφορές.

Του το κουμανταρίσανε με άσπρη καθαρή βενζίνα το παλτό οι Κοινοτάρχισσες και μόνον τότε σταμάτησε τα κλάσματα ο Γιώργης, το ενήλικο παιδί από την Ποδογορά. Άσχετο; Εμένα όμως με γαληνεύει, την άγια φτώχεια να θυμάμαι, που μας έθρεψε με τέτοιους χυμούς και ώριμους μας έκανε, πριν μεγαλώσουμε.

Ο Αριστόξενος, που γράφει για τους χορούς, τους δικούς μας πολύ παινεύει σαν καλύτερους, ανάμεσα σε άλλους ελληνικούς χορούς, «Λακωνικούς, Τροιζηνικούς, Επιζεφύριους, Κρητικούς, Ιωνικούς, Μαντινικούς», που κι αυτοί του αρέσουν για την κίνηση των χεριών των χορευτάδων.

Μα και χίλιοι Αριστόξενοι να γράφανε, και μάλιστα με βίντεο και υπολογιστάδες ηλεκτρονικούς, πάλι ακατάγραπτη θαλάμενε η ποικιλία και ο πλούτος των ελληνικών χορών από τόπο σε τόπο, από χωριό σε χωριό. «Πούχουν τα γυρίσματα τα βεργολυγίσματα».

Στη Γορτυνία, την αγαπημένη μου μανούλα, λέμε χαιρέκακα για τους Περαιμερήσιους Σφακοκέφαλους χορευτάδες, λόγω απαξιωτικό και περγελαστικό και τους μπαρτζολετάμε αβέρτα, όταν χορεύουν άτσαλα κατά τη γνώμη μας: «Χόρεψε βαχλιώτικα, πήδα διβριτσιώτικα, κούνα και τον κώλο σου κοντοβαζαινίτικα...»

Για μας δεν ξέρω τι λένε εκείνοι, γιατί έφυγα μικρός, και

φίλους Περαμερήσιους ακόμα δεν έχω κάνει. Δεν ξέρω αν μεγαλώσω τι θα γίνει. Πάντως, κάτι θα λένε, δεν μπορεί...

Και θα μου ειπείτε τώρα εσείς και με το δίκιο σας: η φτώχεια φτώχεια, αλλά τα γλέντια στην ημερήσια διάταξη. Άλλος θα σας απαντήσει για λογαριασμό μου, μ' εκείνον που μας έλεγε μικρά όταν είμαστε: «Ακούτε, ρέη, και βάλτε το βαθιά μες στο μυαλό σας: Κάλλιο σε λεν για κερατά, παρά για κακομοίρη».

Έτσι λοιπόν βουρ στην επίθεση, με κέφι, γλέντι, τραγούδι της κάθε περιστασης, ανοιχτή καρδιά, κι η φτώχεια παίρνει η αναμαλλιάρα τα ρέματα και κρύβεται ντροπιασμένη. Η πόρτα πάντα ανοιχτή, για τον καθέναν: διακονιάρη, καταλαχάρη ξενομερίτη, ξένο ή δικό, επίσημο ή ταπεινό, για γέρο ή για νέον, για εχθρό ή για φίλο...

Με τι, λεβέντες μου, γλεντάγαμε; Πρώτα με την καρδιά. Μετά με ό,τι βρεθεί. Κρασί μάς δίναν βρεσιγέ οι ταβερνι-αράιοι και γράφανε στο ολόγεμο βρεσιγέδια οικογενειακό δευτέρι. Ξερό κρεμμύδι, αν είχε, και ψωμί; Τραχανά; Μεγάλη ευλογία. Και τραγούδι αδέρφια, ατέλειωτο τραγούδι ώσπου να ξημερώσει. Τραγούδι του παράπονου, τραγούδι της αγάπης, της ξενιτιάς, της λεβεντιάς, της λευτεριάς, του σκώματος και της αποκριάς τραγούδι. Ένας έκοβε κι άλλος έραβε. Και οι γυναίκες, είτε σεγόντο, είτε σόλο, είτε χορωδία, πολλές φορές τα μάτια τρέχοντας, ανάλογα με το θέμα.

Υπάρχει περίπτωση να τραγουδάς «θέλω να σκίσω το βουνό με της ελιάς το φύλλο, να βρω πουλάκι έμπιστο να σου το παραγγείλω» και να μη γιομίσουνε τα μάτια σου; Για κάποιονε φευγάτο, στην ξενιτιά ή στους Ουρανούς; Πώς τους κρατάγαν λέτε τους καημούς, παρά με το τραγούδι; Αναρίθμητα τραγούδια, στον στίχο και στη μουσική,

διαμάντια ένα κι ένα. Με ύφος λιτό και μεστά λόγια, απ' την καβάτζα της αρχαίας κληρονομιάς μας τρυγημένα. Μέσα στο γονιδίωμα του λαού μας φυτεμένα, γενιά γενιά, ανεπαισθήτως.

Να σου «το λεν» μικρά παιδιά και να μην το πιστεύεις. Μακρόσυρτο, αφηγηματικό, γλυκό, με τους δεκάδες στίχους, μέχρι να ξημερώσει. Ερωτικό, ιστορικό, της ξενιτιάς, της παροιμίας, της διδαχής, της βουκολικής και της αγροτικής ζωής.

Τους νόμους της οικογένειας, της φυσικής σειράς και συνοχής, τους λέγαν με τραγούδια:

ΜΙΑ ΧΗΡΑ ΕΧΕΙ ΟΜΟΡΦΟΝ ΥΓΙΟ

*Μες στην απάνου γειτονιά, πώς δε ραϊίζουν τα βουνά.
Μια χήρα έχ' όμορφον υγιό, βάστα καρδιά μου να το ειπώ.*

*Τόνε ζηλεύει η γειτονιά, πώς δε ραϊίζουν τα βουνά;
Τόνε ζηλεύει η ρούγα, για ιδές, πουλάκια μην λαλήσετε ποτές.*

*Τόνε ζηλεύει κι η μάνα του, τρομάρα και λαχτάρα του.
Άντρα να τόνε πάρει, για ιδές, λουλούδια μην ανθίστε ποτές.*

Μάνα ζουρλή, μάνα τρελή, ποια μάνα παίρνει το παιδί;

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΞΑΔΕΡΦΙΑ

*Ο Γιάννος και η Μαρουδιά το δυο πρώτα ξαδέρφια,
σ' ένα σχολειό παγαίνανε σ' ένα χαρτί αναγώνουν.*

Τρία χρόνια' αγαπιόσαντε, τρία χρόνια αγαπιώνται.
Από τα τρία και στερνά το μαρτυράει ο Γιάννος.
–Μάνα τη Μάρω ν' αγαπώ, γυναίκα να την πάρω.
–Φίδι να φάει τη γλώσσα σου παρά το λόγο που είπες.
Κάλλιο να μπεις στη μαύρη γη σαράντα οργιές του βάρθου.
Παρά την εξαδέρφη σου γυναίκα σου να πάρεις.

Τη Μάρω αρρεβωνιάζουνε κι ο Γιάννος αρρωστάει.
Τη Μάρω στεφανώνουνε, το Γιάννο παραστέκουν.
Τη Μάρω παν στην εκκλησιά, το Γιάννο παν στον τάφο.
Συμπεθεριό και λείψανο εσυναπαντηθήκαν.
Στέκεται η νύφη και ρωτάει και λέει στους συμπεθέρους:
–Τίνος είναι το λείψανο και το χρυσό κρεβάτι;
–Του Γιάννου του μπραζέρη σου, του πρωτοζάδεφρου σου.

Η Μάρω εγίνη καλαμιά κι ο Γιάννος κυπαρίσσι.
Φυσάει βοριάς τον κάλαμο, φιλεί το κυπαρίσσι.
Κι η μάνα τους τ' αγνάντευεν από το παρεθύρι.
–Για τήρα τα μαριόλικα και τα μαριολεμένα,
Και ζωντανά αγαπιόσαντε και τώρα πεθαμένα.
Στρώστε τραπέζια χλιβερά, πισκίρια λερωμένα,
Κι αυτά τα κρασοπότηρα στη μέση ραγισμένα.

Τους νόμους της φύσης επίσης:
Εξήντα μήνες σ' αγαπώ, γινόνται πέντε χρόνια,
αν φύτευα μια λεημονιά, θα έκανε λεημόνια.

Ή τις παραξενιές της φύσης:
Μωρή πουτάνα μυγδαλιά, π' ανθίζεις το Γενάρη
Δεν καρτερείς την άνοιξη ν' ανοίξουμε ούλα αντάμα;

Ή τις γυναικείες ασχολίες της οικοτεχνίας με τις δυσκο-
λίες τους:
Το κέντισμα είναι γλέντισμα και η ρόκα είναι σεριάνι.
Κι ο πικραμένος αργαλειός είναι σκλαβιά μεγάλη.

Ή τα πικρά συμπεράσματα της ζωής:
Εάστερα γράφει το χαρτί, το μολογάει το γράμμα,
Ποτέ δε γίνεται η μητριά σαν την καημένη μάνα.

Τα γεράματα τα τραγουδά, πάντα στα πλαίσια των φυσικών
νόμων, άλλοτε με εγκαρτέρηση και άλλοτε με απελπισία:

ΤΡΕΙΣ ΣΤΑΥΡΑΪΤΟΙ ΚΑΘΟΣΑΝΤΕ ΣΕ ΤΡΙΑ ΜΑΥΡΑ ΛΙΘΑΡΙΑ

Και κλαίγανε τα ντέρτια τους και τα παράπονά τους.
Ο ένας κλαίει που μέθυσε και πια δεν ξεμεθάει,
κι ο άλλος πόχασε πουλιά και πια πουλιά δε βγάνει.
Κι ο τρίτος κλαίει που γέρασε και πια δεν ξαναγιώνει.
Γυρίζει αυτός που γέρασε και λέει του μεθυσμένου:
Αϊτέ μου, εσύ κι αν μέθυσες πάλε θα ξεμεθύσεις.
Και συ κι αν έχασες πουλιά, πάλε πουλιά θα βγάλεις.
Εγώ να κλαίω που γέρασα και πια δεν ξαναγιώνω.
Κοντύνανε τα πόδια μου και πέσαν τα φτερά μου...
Πόπιανα την αυγή λαγούς, το γιόμα τα περδία,
κι αυτό το κακοδειλινό έπιανα 'λαφομόσκια.
Και τώρα πώς κατάντησα; Σούρνωντας περπατάω...

Η ξενιτιά, η πανάρχαια πληγή που τρώει τα σωθικά μας
των Αρκάδωνε, είτε αυτών που φεύγουνε είτε αυτών που